

Venäläisyritysten uusi rooli

Elina Peltö & Kirsi Lipponen

Esittelyssä oleva tutkimushanke on osa Suomen Akatemian rahoittamaa Muuttuva Venäjä –tutkimusohjelmaa. Kuusi alatutkimusta sisältävässä tutkimushankkeessa selvitetään venäläisyritysten roolia kansainvälisinä toimijoina. Tutkimukseen osallistuu kaikkiaan seitsemän tutkijaa Turun kauppakorkeakoulun Pan-Eurooppa instituutista ja Tampereen yliopiston aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitokselta.

Keskusjohtoisen suunnitelmatalouden romahdettua yrityssektori on entisissä sosialistisissa maissa muuttunut täydellisesti. Sisäänpäinkääntyneet markkinat ovat avautuneet, ja pienyritykset ovat vallanneet tilaa jättiläismäisiltä valtionyrityksiltä muuttaen koko yrityssektorin rakennetta. Yrityksistä on tullut talouskasvun moottori, jonka avulla entiset suunnitelmataloudet pyrkivät saavuttamaan länsimaiden elintasoja. Prosessissa onnistuminen vaatii uudenlaisten yritysten luomista ja vanhan yrityskannan muuntamista tämän päivän vaatimuksia vastaavaksi.

Useimmista Keski- ja Itä-Euroopan maista poiketen Venäjällä yrityssektorin sopeutuminen muutuneisiin olosuhteisiin on ollut suhteellisen hidasta. Venäjällä yrityssektoria hallitsevat yhä suuryritykset. Pienten ja keskisuurten (pk-) yritysten osuus bruttokansantuotteesta ja merkitys työllistäjänä ovat vähäiset muihin eurooppalaisiin siirtymätalouksiin verrattuna, EU:n keskiarvosta puhumattakaan. (Russian SME Observatory Report 2002; Schmie-mann 2002; 2004.) Sektorin kehittymisen kannalta

olisi nyt tärkeää pystyä irtautumaan vanhoista, kankeista toimintamalleista ja antaa tilaa uudenaikaiselle, globaaleihin haasteisiin sopeutuvalla ja kansainväliset standardit täyttävälle yritystoiminnalle.

Venäläisten yritysten ongelmat ovat laajalti tiedossa, ja etenkin pk-yrityksiä on tutkittu suhteellisen paljon sekä Venäjällä että kansainvälisesti. Pk-yritysten ongelmakohtina on yleisesti pidetty rahoituksen saatavuutta, korkeaa verotusastetta, byrokratiaa ja selkeän politiikan puutetta valtiotasolla. (esim. Radaev 2001, 8; Russian SME Observatory Report 2002.) Tämän tutkimuksen puitteissa keskusteluun halutaan tuoda mukaan kansainvälistymisen merkitys yrityssektorin kehittymiselle, jota aiemmin on tutkittu hyvin vähän. Kansainvälistyminen nähdään tärkeänä rakenneuudistusten ja sen myötä mikrotason talouskehityksen aikaansaajana.

Seuraavassa esitellään lähemmin yhtä Turun kauppakorkeakoulussa toteutettavista alatutkimuksista, suorien ulkomaisten investointien vaikutusta paikalliseen yritystoimintaan Venäjällä.

Suorat ulkomaiset investoinnit

Suorat ulkomaiset investoinnit¹ ovat kiinnostaneet tutkijoita jo pitkään. Aluksi suoria investointeja tarkasteltiin lähinnä yritysten kansainvälistymisen muotona ja kiinnostuksen kohteena oli esimerkiksi se, miksi yritykset vientitoiminnan sijaan päättävätkin investoivat ulkomaille. (esim. Buckley & Casson 1976; Rugman 1981.) Ehkä tunnetuin suorien sijoitusten motiiveja selittävä teoria on Dunningin eklektinen teoria, jonka mukaan monikan-

sallisten yritysten investointikäyttäytyminen riippuu niin omistajuudesta, kansainvälistymisen eduista kuin sijaintipaikan ominaisuuksistakin. (Dunning 1980.) Sijaintipaikan ominaisuuksien rooli on sittemmin kiinnostanut tutkijoita, ja esim. markkina-koke, talouden kasvuvauhti, raaka-aineiden saata- vuus, työvoima, kuljetuskustannukset sekä vastaan- ottavan maan talouspolitiikka ovat osoittautuneet merkittäviksi suoria sijoituksia houkutteleviksi tekijöiksi. (Erdal & Tatoglu 2002, 21.)

Suoria investointeja on tutkittu siis paitsi investoivan yrityksen, myös vastaanottavan alueen näkökulmasta. Suoria ulkomaisia sijoituksia pidetäänkin yleisesti monin tavoin hyödyllisinä vastaanot- tavalle maalle tai alueelle: ne tuovat pääomaa, luovat työpaikkoja, lisäävät tuloja sekä vahvistavat tuottavuutta ja vientiä. Suorien ulkomaisten investointien ajatellaan siis edistävän taloudellista kehitystä ja siten luovan hyvinvointia vastaanot- tavalle alueelle. (Erdal & Tatoglu 2002.) Ei siis ihme, että suorien ulkomaisten investointien houkuttelemisesta on tullut yksi poliittisten päättäjien tärkeimmistä tavoitteista eripuolilla maailmaa. Erityisen tärkeinä suorat ulkomaiset investoinnit on nähty kehitty- vissä maissa, ja kisaa ulkomaisesta pääomasta käydään monin tavoin, esimerkiksi tarjoamalla ul- komaisille investoijille veroetuja. (UNCTAD 2003.)

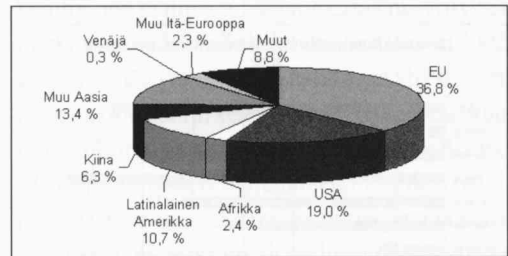
Venäjän osuus investoinneista

Huolimatta suunnattomista luonnonvaroistaan ja noin 145 miljoonan asukkaan markkinoistaan Venäjä on houkutellut varsin vähän ulkomaista pää- omaa. Vuonna 2002 Venäjälle suuntautui ainoas- taan 0,3 % maailman kaikista suorista ulkomaisista investoinneista. (ks. kuvio 2.) Luku on varsin pieni verrattuna esimerkiksi Kiinaan, joka onnistui samaan aikaan houkuttelemaan 6,3 % maailman suo- rista ulkomaisista sijoituksista. Suurin osa ulkomai- sista investoinneista suuntautuu kuitenkin maailman kehittyneisiin teollisuusmaihin Euroopan unioniin ja Yhdysvaltoihin. (UNCTAD 2003.)

Vuonna 2002 maailman suorat ulkomaiset in- vestoinnit laskivat voimakkaasti jo toisena peräk- käisenä vuotena. Laskua oli yhtäläillä niin kehitty-

neissä kuin kehittyvissä maissa. Alueiden välillä oli kuitenkin havaittavissa suuria eroja, ja maail- man alueista Itä-Eurooppa menestyi suhteellisesti parhaiten kasvattaen osuuttaan. Suoria investoin- teja suuntautui Itä-Eurooppaan vuonna 2002 ennä- tystmäiset 29 miljardia dollaria, ja suorien inves- tointien odotetaan kasvavan Itä-Euroopassa myös vuonna 2003. Vaikka Itä-Eurooppa pystyikin vuon- na 2002 kasvattamaan suorien ulkomaisten inves- tointien määrää edelliseen vuoteen verrattuna, on itäisen Euroopan osuus maailman suorista ulkomai- sista investoinneista vain noin 2,6 %. (UNCTAD 2003.)

Kuvio 2. Suorat ulkomaiset investoinnit maailmassa 2002. Vastaanottavien alueiden osuudet.

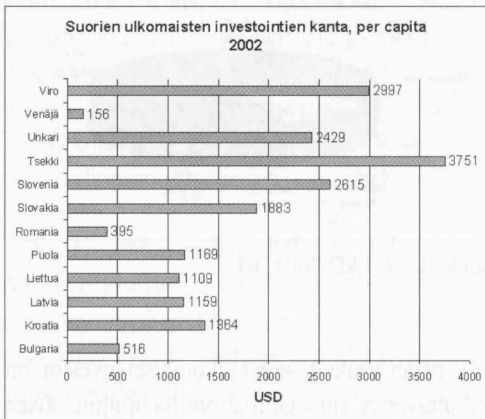

Lähde: UNCTAD 2003, 64.

Venäjän houkuttelemat ulkomaiset investoinnit vaikuttavat varsin vaatimattomilta muihin itäisen Euroopan maihin verrattuna. Ulkomaisten suorien investointien kertymä oli Venäjällä vuonna 2002 noin 22,6 miljardia dollaria, eli absoluuttisinkin lu- vuin mitattuna tämä luonnonvaroiltaan maailman rikkain valtio on houkutellut ulkomaista pääomaa puolet vähemmän kuin Puola (45,2 miljardia dolla- ria). Myös Tšekki (38,5 miljardia) ja Unkari (24,4 miljardia) ovat saaneet ulkomaisia suoria inves- tointeja Venäjää enemmän. Vieläkin vaatimatto- mammalta näyttää Venäjän menestys kun tarkas- tellaan per capita -lukuja. (ks. kuvio 3.) Henkeä kohti Venäjä on saanut ulkomaisia suoria inves- tointeja vain noin 156 dollaria, eli huomattavasti Romaniaakin vähemmän. Itä-Euroopan maista on henkeä kohti laskettuna eniten ulkomaisia suoria sijoituksia houkutellut Tšekin tasavalta, kaikkiaan noin 3750 dollaria. (UNCTAD 2003.)

Venäjän koko ja verrattain suuri väestö sekä suunnattomat luonnonvarat luovat potentiaalia huomattavasti suuremmille ulkomaisille investoinneille, kuin mitä Venäjä on tähän asti houkuttellut. Viime vuosina onkin ollut havaittavissa entistä suurempaa investoijien kiinnostusta. Vielä on kuitenkin liian aikaista arvella, ovatko Venäjälle suuntautuvat investoinnit päässeet vihdoin todelliseen vauhtiin, vai onko kyse vain väliaikaisesta ilmiöstä. On hyvä muistaa, että myös vuonna 1997 oli selkeitä merkkejä kasvavasta investoijien mielenkiinnosta, mutta vuoden 1998 talouskriisi romahdutti ulkomaisien sijoitusten kasvun. (UNCTAD 2003, 62.)

Kuvio 3. Suorien ulkomaisien investointien kanta per capita Itä-Euroopan maissa 2002.

Lähde: UNCTAD 2003; CIA 2003; omat laskelmat.

Suorat ulkomaiset investoinnit Venäjälle — mistä, mihin, mitä ja miksi?

Vuonna 2003 Venäjä houkutteli suoria ulkomaisia sijoituksia 6,8 miljardia dollaria, eli peräti 69,4 % enemmän kuin vuotta aiemmin. Merkittävimmät investoijamaat Venäjälle ovat Kypros, Yhdysvallat, Iso-Britannia ja Alankomaat, joiden kaikkien osuus on yli 10 % koko suorien ulkomaisien investointien kertymästä. (Goskomstat 2004.) Kyproksen suuri osuus kertoo lähinnä Venäjältä aiemmin paenneen pääoman paluusta, eikä suurinta osaa

Kyproksen investoinneista Venäjälle voi siten pitää varsinaisina ulkomaisina investointeina. Samasta ilmiöstä kertonee myös Neitsytsaarten suhteellisen suuri osuus Venäjän saamista suorista ulkomaisista sijoituksista. (Grigoryev & Kosarev, 2000; Kalotay 2003.) Nykyisen Euroopan unionin osuus Venäjälle suuntautuvien suorien sijoitusten arvosta on noin 40 %, ja parin viime vuoden aikana puolet kaikista suorista investointiprojekteista on tullut Euroopan unionista. (Goskomstat 2003; Rogacheva & Mikerova 2003.) Suurimmat investoijamaat ja niiden osuudet on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1: Merkittävimmät investoijamaat Venäjälle vuoden 2003 lopussa.

Maa	Suorien ulkomaisien investointien kanta vuoden 2003 lopussa (milj. USD)	Osuus Venäjän suorien ulkomaisien investointien kannasta vuoden 2003 lopussa
Kypros	5 037	19,3 %
USA	4 297	16,4 %
Iso-Britannia	2 828	10,8 %
Alankomaat	2 796	10,7 %
Saksa	2 542	9,7 %
Japani	1 353	5,2 %
Sveitsi	822	3,2 %
Neitsytsaaret (UK)	718	2,8 %
Ranska	331	1,3 %
Luxemburg	222	0,9 %
Yhteensä:	26 131	100 %

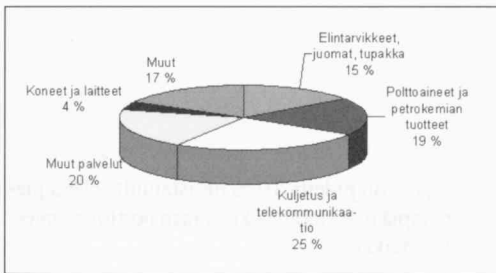
Lähde: Goskomstat 2004.

Ulkomaiset suorat investoinnit ovat hyvin epätasaisesti jakautuneet Venäjän eri alueiden kesken. Ylivoimaisesti suurin osa ulkomaisista suorista sijoituksista on suuntautunut Moskovaan. Esimerkiksi vuoden 2001 Venäjän saamista investoinneista Moskovan kaupungin osuus oli lähes 30 %. (Goskomstat 2002). Muita suosittuja suorien ulkomaisien sijoitusten kohdealueita ovat olleet Sahalinin,

Novgorodin ja Leningradin alueet sekä Pietarin kaupunki. (Rogacheva & Mikerova 2003, 15.)

Vuonna 2003 puolet Venäjälle suuntautuneista suorista investoinneista tehtiin teollisuuteen. Siellä merkittävin tuotannonala oli polttoaineteollisuus, joka sai 28 % kaikista suorista sijoituksista. Elintarviketeollisuus, koneenrakennus ja metallien valmistus, sekä metsäteollisuus ja puunjalostus saivat kukin noin 5 % kaikista suorista investoinneista. Suomi sijoittui suurimpien investoijien joukkoon metsäteollisuudessa ja puunjalostuksessa, jonne tehdystä 315 miljoonan dollarin investoinneista Suomen osuus oli 79 miljoonaa dollaria. (BOFIT 2004.)

Kuvio 4. Venäjän saamien suorien ulkomaisten investointien kertymä toimialoittain vuonna 2002.

Lähde: UNCTAD 2003.

Venäjän suuret raaka-aine- ja energiavarat houkuttelevat luonnollisesti myös ulkomaista pääomaa. Viimeaikoina suuria ulkomaisia investointeja Venäjän energiasektorille ovat tehneet esimerkiksi British Petroleum, Royal Dutch Shell ja TotalFina-Elf. Venäjä on saanut myös monia markkinahakuisia ulkomaisia suoria sijoituksia erityisesti elintarviketeollisuuteen (esim. Cadbury, Mars ja Stollwerck), panimoteollisuuteen (esim. Baltika Brewery, Efes Brewery), tupakkateollisuuteen (esim. Philip Morris, Liggett) sekä telekommunikaatioon (esim. Deutsche Telekom). Markkinahakuisten investointien määrää on kuitenkin rajoittanut venäläisten varsin matala ostovoima. Viimeaikoina Venäjälle on tehty myös tehokkuushakuisia teknologiaan pohjautuvia ulkomaisia sijoituksia, joista suurin osa autoteollisuuteen. Näistä tunnetuimpia ovat BMW:n tehdas Kaliningradissa, Volvon kokoonpanohanke Moskovan alueella, General Motorsin

yhteisyritys AvtoVAZin kanssa, Fordin autotehdas Leningradin alueella sekä Renaultin valmistushanke Moskovassa. Tavallisimmin ulkomaisten sijoittajien motiivit investointeihin Venäjällä ovat raaka-aine- tai kotimarkkinahakuisia. (UNCTAD 2003, 62-65; Rogachev & Mikerova 2003, 15-16.)

Sijoitusten vaikutukset paikallisiin yrityksiin

Kehittyvien maiden taloudellinen kasvu ei riipu yksin ulkomaisesta pääomasta, vaan paikallisen yrityssektorin kehityksen vaikutus talouskasvuun on suuri. Pieniä ja keskiuuria yrityksiä (pk-yrityksiä) voidaan pitää talouden moottoreina, ja varsinkin kehittyvien maiden tulisi ymmärtää pk-yritysten merkitys taloudelliselle kehitykselle. (Brown 2002, 175.) Venäjän yritys kenttää hallitsevat yhä suuryritykset ja pk-sektorin kehitys on ollut hitaampaa kuin muissa Euroopan transitiomaissa. Venäjällä pk-sektorin kehitystä on haitannut mm. vaikea rahoituksen saatavuus sekä raskas byrokratia ja verotus. Tässä mielessä on alueellisen ja paikallisen hallinnon rooli yrittäjyyden tukemisessa merkittävä. (Ks. Dallago 1999, 63.)

Myös suorilla ulkomaisilla investoinneilla on todettu olevan monia ulkoisvaikutuksia (*external effects* tai *spillovers*) vastaanottavan maan omien yritysten kehitykseen. Empiiriset tutkimukset ovat osoittaneet uuden teknologian siirtyvän myös paikallisiin yrityksiin ja kiristyvän kilpailun parantavan myös paikallisten yritysten tuottavuutta. (Ks. Blomström 1983; Kokko 1992; Kokko & Blomström 2001.) Toisaalta suorien ulkomaisten sijoitusten vaikutuksista paikallisen yrittäjyyden ja pk-sektorin kehitykseen on ristiriitaisia tuloksia. Yhtäältä ulkomaisilla investoinneilla voi olla positiivisia ulkoisvaikutuksia paikalliseen yrittäjyyteen, kun ulkomaisen yhtiön palveluksessa olleet hyödyntävät oppejaan perustamalla omia yrityksiään, tai kun paikallisille yrityksille tulee työtilaisuuksia esimerkiksi ulkomaisen yrityksen alihankkijoina tai jakelijoina. (Buckley & Clegg & Wang 2002.) Toisaalta joissakin empiirisissä tutkimuksissa on havaittu, että ulkomaiset investoinnit voivat syrjäyttää pai-

kallisia yrityksiä esimerkiksi kiristämällä kilpailua niin, että pienemmät paikalliset yritykset joutuvat pois markkinoilta, tai haalimalla parhaan työvoiman itselleen tarjoamalla parempaa palkkaa kuin mihin paikalliset yritykset pystyvät. (Ks. Brown 2002.) Osassa empiirisistä tutkimuksista ei kuitenkaan tällaista syrjäyttävää vaikutusta ole havaittu. (UNCTAD 2003, 104-105.)

Ristiriitaiset tulokset ulkomaisten sijoitusten syrjäyttämisaikutuksista saattavat kertoa myös siitä, että ulkomaisten sijoittajien erilaiset investointimotiivit voivat vaikuttaa eri tavoin paikallisiin yrityksiin. Esimerkiksi kotimarkkinahakuiset investoinnit saattavat kilpailua kiristämällä syrjäyttää paikallisia yrityksiä vientiorientoituneita sijoituksia todennäköisemmin. Empiirisiä tutkimuksia aiheesta

on kuitenkin tehty niukasti, (UNCTAD 2003, 105) vaikka aihe epäilemättä toisi tärkeää tietoa poliittisille päättäjille heidän yrittäessään samanaikaisesti sekä houkutellessa ulkomaista pääomaa että edesauttaa paikallisen yrittäjyyden kehittymistä.

Miten sitten kasvavat ulkomaiset sijoitukset vaikuttavat Venäjän vielä lapsenkengissä olevaan pk-sektoriin? Vaikuttavatko investointimotiivit paikallisten yritysten mahdolliseen syrjäytymisriskiin eri tavoin? Entä eroavatko Venäjän alueet tältä osin toisistaan? Muun muassa näitä asioita tutkitaan Turun kauppar korkeakoulun tuoreessa tutkimusprojektissa, joka kuuluu osana Suomen Akatemian Muuttuva Venäjä -tutkimusohjelmaan. Ensimmäisiä tutkimustuloksia on odotettavissa parin vuoden kuluttua.

Viitteet

1 Suorana ulkomaisena investointina pidetään sellaista sijoitusta ulkomaiseen yritykseen, joka sisältää pitkän aikavälin tavoitteita ja antaa riittävästi päättäväntä valtaa yrityksessä. Yleisesti

rajana on pidetty 10 % omistajuutta. Tätä pienempiä investointeja kutsutaan portfolio-investoinneiksi.

Lähteet

BOFIT (2004), *BOFIT Viikkokatsaus* 9, 26.2.2004. Suomen Pankin Siirtymätalouksien tutkimuslaitos.

Blomström, Magnus (1983), *Foreign Investment, Technical Efficiency and Structural Change – Evidence from the Mexican Manufacturing Industry*. Nacionalekonomiska Institutionen vid Göteborgs Universitet. Göteborg.

Brown, Cynthia J. (2002), Foreign Direct Investment and Small Firm Employment in Northern Mexico: 1987-1996. – *Entrepreneurship & Regional Development* 14:2, 175-191.

Buckley, Peter J. & Casson, Mark (1976), *The Future of the Multinational Enterprise*. London: The Macmillan Press Ltd.

Buckley, Peter J. & Clegg, Jeremy & Wang, Chengqi (2002), The Impact of Inward FDI on the Performance of Chinese Manufacturing Firms. – *Journal of International Business Studies* 33:4, 637-655.

CIA – World Factbook (2003), <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook> 24.02.2004.

Dallago, Bruno (1999), *Context and Policies for the Transformation and Growth of SMEs. The Case of Hungary with Russian Implications*. The United Nations University. World Institute for Development Economics Research.

Dunning, John H. (1980), International Business and Multinational Enterprises. – *Journal of International Business Studies* 11:1, 9-31.

Erdal, Fuat & Tatoglu, Ekrem (2002), Locational Determinants of Foreign Direct Investment in an Emerging Market Economy: Evidence from Turkey. – *Multinational Business Review* 10:1, 21-27.

Goskomstat (2002), *Regioni Rossii – Sotsialno-ekonomičeskie pokazateli. Ofitsialnoje izdanije*. Moskva: Goskomstat Rossii.

Goskomstat (2003), *Investitsii v Rossii 2003. Ofitsialnoje izdanije*. Moskva: Goskomstat Rossii.

- Goskomstat (2004), State Committee of the Russian Federation on Statistics. <http://www.gks.ru/Haettu> 27.2.2004.
- Grigoryev, L. & Kosarev, A. (2000), Capital Flight: Scale and Nature. A paper presented at the conference on "Investment Climate and Russia's Economic Strategy, Moscow, April 2000. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/invest/pdf/kosarev.pdf>
- Kalotay, Kálmán (2003), Outward Foreign Direct Investment from Economies in Transition in a Global Context. – *Journal of East European Management Studies* 8:1, 6-24.
- Kokko, Ari (1992), *Foreign Direct Investment, Host Country Characteristics, and Spillovers*. Stockholm School of Economics.
- Kokko, Ari & Blomström, Magnus (2001), Foreign Direct Investment and Spillovers of Technology. – *International Journal of Technology Management* 22:5/6, 435- 454.
- Radaev, Vadim (2001), *The Development of Small Entrepreneurship in Russia*. The United Nations University. World Institute for Development Economics Research.
- Rogacheva, Elena & Mikerova, Julia (2003), *European FDI in Russia: Corporate Strategy and the Effectiveness of Government Promotion and Facilitation*. OCO Consulting.
- Russian SME Observatory Report 2001* (2002). Moscow: Russian SME Resource Center.
- Schmiemann, Manfred (2002), Enterprises in Europe – Does Size Matter? – *Statistics in focus* 39.
- Schmiemann, Manfred (2004), SMEs in the Candidate Countries. – *Statistics in focus* 5.
- UNCTAD (2003), *World Investment Report 2003 – FDI Policies for Development: National and International Perspectives*. United Nations. New York.